УДК 347.97/.99:947(477)"1919"

О. А. Чуваков

СУДОВІ РЕФОРМИ НА УКРАЇНІ В 1919 РОЦІ

У важкий час сьогодення Україна переживає один з найскладніших періодів своєї історії. Існуючі складнощі торкаються не тільки становища в економіці, політиці, але й соціальної сфери суспільного життя. Звичайно, подібні процеси супроводжуються при корінному зміненні старої суспільно — економічної формації на більш прогресивну, нову. В даному випадку УкраЇна стоїть на шляху побудови демократичної правової держави, в якому домінуюче положення має закон і правопорядок.

Для того, щоб у цьому перехідному періоді не повторити старих помилок, необхідно ретельно вивчити ті суспільні процеси, які відбувалися у минулому. Головим чином це стосується не тільки реформ у сфері економіки, але й реформ у галузі права і судоустрою, які зіграли істотну роль у розвиненні України на той час.

Розглянемо, у зв'язку з цим, судові реформи, які мали місце у далекому і грізному 1919-му році.

Як вважав тоді уряд, складна ситуація на фронтах громадянської війни вимагала посилення дисципліни у рядах української Червоної Армії. Для цього декретом Тимчасового робітничо-селянського уряду України в армії були створені особливі військові трибунали [1,8]: ротні товариські (дисциплінарні), полкові, загальноармійські і армійські касаційно — апеляційні відділи. Всі вони були колегіальними (ст. 8). Члени перших трибуналів обирались усією ротою і підлягали затвердженню відповідним полковим трибуналом (ст. 9). Даним трибуналам були підсудні дрібні злочини всіх військовослужбовців роти, окрім її командира (ст. 5). Члени полкових трибуналів призначались армійським трибуналом (ст. 10), а загальноармійський — Реввійськрадою Української Червоної Армії і затверджувався Тимчасовим робітничо-селянським урядом України (ст. 11). До складу трибуналу входили: голова, двоє членів трибуналу і секретар, у апеляційно-касаційний відділ — голова, який призначався Робітничо-селянським урядом України, і голови двох полкових трибуналів, які закликались за чергою номерів полків строком на два тижні (ст. 14).

Полкові і армійські трибунали застосовували міри покарання згідно з своєю " революційною совістю " (ст. 6). Вирок виносився більшістю голосів. За наявності певних суперечок, що торкались конкретних питань, справа передавалась до вищої судової інстанції. Що стосується винесення вироків про смертну кару, то вони мали бути прийняті одноголосно (ст. 16). Обвинувачення і захист у полкових і армійських трибуналах були обов'язковими (ст. 17), також обов'язковим було ведення протоколів засідань трибуналів (ст. 18). Вирок набував законну силу протягом 24 годин, якщо не було подано касаційної скарги.

Армійському касаційно-апеляційному відділу були підсудні справи полкових трибуналів, у яких при винесенні вироків була порушена суть або форма судочинства (ст. 7). Ініціатива апеляційного перегляду справ належала тільки армійському касаційно-апеляційному відділу у порядку нагляду (ст. 20). Для провадження попереднього слідства у трибуналах створювались військово-слідчі комісії за призначенням відповідних трибуналів (ст. 22).

Ротні товариські трибунали були по суті товариськими дисциплінарними судами, нагляд за їх діяльністю здійснювали полкові військові трибунали: їх підсудність була меншою, ніж підсудність місцевих судів, створених у РРФСР згідно декрету № 1 " Про суд ".

Організація військових трибуналів у полках української Червоної Армії вик-

© О. А. Чуваков, 2000

ликалась також необхідністю внутрішньої боротьби з ворожою агентурою, з "партизанщиною" за дотримання суворої військової дисципліни, оскільки у той час в армію вливалась значна кількість дрібних партизанських загонів, які діяли на території України [4, 13].

В розвиток угоди від 1 червня 1919 року між РРФСР и УРСР про спільну діяльність цих держав Постановою Всеукраїнського Революційного Комітету від 27 січня 1920 року декрети і постанови радянської України по військовим справам були анульовані. У зв'язку з цим військові трибунали Українського фронту було переформовано. Згідно з Положенням про революційні військові трибунали, затвердженого ВЦВК РРФСР 20 листопада 1919 року, вони війшли в єдину систему революційних військових трибуналів об'єднаної Червоної Армії радянських республік (цією угодою були об'єднані Військово — морські сили обох республік, наркомати зовнішньої торгівлі, фінансів, праці, шляхів сполучення, пошти і телеграфу для того, щоб наркомати РРФСР мали своїх уповноважених у складі Ради Народних Комісарів УРСР з затвердженням їх ВУЦВК і з'їздом Рад. Вони були підконтрольні Українському урядові такою ж мірою, як і урядові РРФСР (архіви військових трибуналів Української Червоної Армії того часу не збереглись, тому дати характеристику їх діяльності і взагалі освітити роботу армійського касаційно-апеляційного відділу немає можливості).

Другим особливо важливим правовим актом цього періоду був декрет Ради народних комісарів УРСР від 14 лютого 1919 року " Про суд " [1, 14], яким знову були ліквідовані відновлені царські суди (генеральний суд, судові палати, окружні суди, з'їзди світових суддів, світові суди, військові морські, волосні і комерційні суди) і всі підприємства і установи, що існували при царській Росії (прокурорський нагляд, нотаріат, присяжна і приватна адвокатура, інститут судових слідчих і т. п.). Було затверджено тимчасове Положення про народні суди і революційні трибунали УРСР, по якому на Україні були створені дві самостійні судові системи:

1) народні суди і ради народних суддів;

2) революційні трибунали.

В даному положенні відзначалось, що організація і порядок функціонування революційних військових трибуналів визначається особливими законами; у надто важливих справах, які вимагають невідкладного рішення, надзвичайним комісіям надавалась право винесення вироків з повідомленням про це революційного трибуналу [1, 14].

В процесі створення народних судів і революційних трибуналів УРСР були враховані ті недоліки, які мали місце у 1918 році.

Слід відзначити, що багато рішень, які у ті роки приймались у РРФСР, не знаходили відображення в Україні. Наприклад, організація окружних, обласних народних судів і Верховного судового контролю згідно з декретом №2 ВЦВК РРФСР " Про суд " від 7 березня 1918 р., також як і міри закріплені декретом № 3 " Про суд " від 20 липня 1918 р. (ліквідація обласних народних судів і Верховного судового контролю, утворення для розгляду касаційних скарг на вироки і рішення окружних судів Тимчасового касаційного суду у Москві), на судове будівництво в УРСР ніякого впливу не мали і в законодавстві це ніяк не відобразилось.

Інші рішення знаходили підтримку в Україні. Наприклад, у РРФСР згідно Постанові ВЦВК від 30 листопада 1918 р. замість окружних і міських судів був створений єдиний народний суд, у підсудність якого входили всі кримінальні і цивільні справи, за винятком справ підсудних революційним трибуналам. Судом другої касаційної інстанції для народних судів були ради народних суддів у масштабі губернії [4, 15].

Положенням Ради Народних Комісарів УРСР від 14 лютого 1919 р. на прикладі РРФСР в Україні також був створений єдиний народний суд (не менш одного на район) [1]. Кількість учасників народного суду визначалась Радами народних депутатів у містах і

виконкомами у повітах. Для вирішення справ, окрім постійного народного судді, залучались народні засідателі, які обирались Радами депутатів, а в повітах — виконкомами; перші — строком на один рік, другі — на шість місяців з правом дострокового відкликання (народні засідателі обирались у кількості 200 чоловік на дільницю. Кандидати висувались радянськими установами, партійними та профспілковими організаціями, комітетами незалежних селян, сільськогосподарськими комунами і військовими частинами за розпорядженням повітової комісії по складанню списків народних засідателів (у розрахунку 50% робітників, 35% селян і 15% червоноармійців). Після оголошення і обговорення відводів списки кандидатів у народні засідателі відсилались виконавчим комітетам повітових Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів або міським Радам (за належністю) для обрання.

Також був введений касаційний порядок оскарження вироків і рішень народних судів. Для перегляду справ у масштабі міста або повіту організовувались раднарсуди, які складались з усіх постійних народних суддів міста або повіту. Президія у раднарсудах не обиралась. Якщо у РРФСР до складу судового засідання раднарсудів входили два члени президії і три народних судді, які викликались за чергою, то у УРСР тільки три народних судді в порядку черги.

Народний суддя і шестеро народних засідателей розглядали справи про посягання на життя людини, згвалтування, нанесення тяжких тілесних пошкоджень, розбій, грабіж, підробку документів і грошових знаків, а також інші справи за постановою народного судді. Народному судді і двом народним засідателям були підсудні всі інші кримінальні і цивільні справи за постановою народного судді. Народний суддя одноособово розглядав і виносив рішення у всіх цивільних справах, окрім тих справ, які він вважав необхідними для розгляду за участю двох народних засідателів.

Згідно з Положенням Ради Народних Комісарів від 14 лютого 1919 року для розслідування справ, підсудних народному суду, вводились посади народних слідчих, які обирались у такому ж порядку, як і народні судді, строком на один рік, але народні судді могли і самі провадити слідство на свій розсуд.

Попереднє слідство було обов'язковим у всіх справах підсудних народному суду за участю шести народних засідателів. Скарги на дії народного слідчого розглядав народний суддя. Обвинувачення і захист у суді здійснювались колегіями обвинувачів і правозахисників, які створювались при повітових виконкомах і міських Радах. Участь обвинувача і правозахисника була обов'язковою у всіх справах, які підсудні народному суду за участю шести народних засідателів, а в інших справах — залежно від рішення суду. Обов'язковими були захист за наявністі обвинувача й обвинувачення [5, 13].

В процесі подальшого судового будівництва, після того як у РРФСР було прийнято Положення ВЦВК про народний суд від 21 жовтня 1920 р. [3, 407] змінення, що торкалися судоустрою УРСР ще не раз зазнавали різні зміни, (так, наприклад, по Положенню про народний суд від 26 жовтня 1920 р. [2, 536] — народні судді повинні були мати обов'язково стаж політичної роботи, теоретичну або практичну підготовку і т. д.).

У цілому слід відзначити, що судові реформи, які відбувались в Україні у 1919 році мали декілька спрямувань. Поруч з визначеним "копіюванням" досвіду Російської Федерації, проводились і самостійні заходи по проведенню судових реформ. Багато з них створили важливі теоретичні засади щодо розвитку судової системи в Україні.

Література:

1. ЗУ УРСР. — 1919. — № 1. — с. 8-14.

2. ЗУ УРСР. — 1920. — № 25. — с. 536.

3. СУ РСФСР. — 1920. — № 25. — с. 407.

4. Сусло Д. С. Історія суду радянської України. — Київ, 1968. — С. 13-15.

5. ЦДАЖР УРСР, ф. 8, оп. 1. — С. 13.